

Kirkon ja uskonnon korostunut merkitys nimenomaan kriisien keskellä on Schmidtille tunnusomaisia. Niinpä hän tunnustaa sodan jälkeen, poliittisen uransa nousuvaiheessa, suhtautuneensa skeptisesti uskonnon ja valtion väliseen yhteistyöhön. Tämän elämänalueen merkitys kuitenkin muuttui, kun 1976 hänen myöhempi seuraajansa Helmut Kohl lanseerasi yhtenä vaaliteemanään väitteen, jonka mukaan sosiaalidemokraattien johtamalta hallitukselta puuttui ”luja eettinen vakaumus”, mikä johtaisi yhteiskunnan moraalikatoon. Tämä haaste synnytti Schmidtille tarpeen pohtia suhdettaan uskontoon ”vallassa olevana (luterilaisena) kristittyinä”. Tästä prosessista nousseita ajatuksiaan hän on nyt julkaissut. Kyse ei kuitenkaan ole korkeaan ikään päässeen huippupoliitikon muistelmista. Kirjan läpikulkevana motiivina on kirjoittajan huoli siitä, ettei kulttuurien yhteentörmäystä voi varmuudella jättää pois laskuista. Tämä viittaa ennen muuta islamin ja kristillisen maailman välisen suhteen jännittävyyteen, mutta tämän ajatuksen läheinen yhteys Schmidtin sotakokemuksiin on ilmeinen. Paavo Lipposen tavoin Schmidt astuu esiin siksi, ettei hänen näkemänsä todellisuus miellytä.

Schmidt ei ole teologi, mutta kyläkin hyvin tietoinen uskontoja erotavista, opillisesti ja dogmaattisesti vaikeasti tai ei lainkaan yhteen soveltamattomista eroista. Toisaalta toisessa vaakakupissa oleva tulevaisuus, jossa uskontojen väliset konfliktit kytkeytyneinä taloudellisiin, sosiaalisiin tai poliittisiin kysymyksiin, uhkaavat johtaa sisällissotiin, kansojen välisiin sotiin ja kasvavaan terrorismiin, vaatii hänen mielestään sellaista dialogia, jota hän tässä kirjassaan perää.

Schmidt on koko poliittisen uransa ajan haastanut kirkkoja yhteiskunnalliseen keskusteluun. Edellä mainitussa, vuonna 1976 katolisisessa akatemiassa pitämässään puheessa hän tiivistää sanottavansa

neljäksi ajatukseksi, jotka kuvaavat hänen ajatteluaan laajemminkin: Valtion näkökulmasta kirkolla on epäilemättä oikeus julkisiin kannanottoihin; kristittyinä hän katsoo olevansa suorastaan oikeutettu vaatimaan kirkolta niitä. Kirkon kannanotot on kuitenkin koeteltava avoimessa keskustelussa ja on suorastaan hämmästyttävää, miksi kirkon rooli yhteiskunnan perusarvoja koskevassa keskustelussa on jäänyt täysin riittämättömäksi, sillä yhteiskunta, jossa perusarvoista ei vallitse yhteistä näkemystä, ajautuu anarkiaan. Kaiut vuodelta 1945 voisivat tuskin olla selkeämmät. Velvollisuus kannanottamiseen nousee Schmidtin ajattelussa ennen muuta kantilaisesta filosofiasta.

Schmidt liittyy puheissaan siihen muun muassa Olof Palmén edustamaan sosiaalidemokratian perinteeseen, jossa reaalipolitiikka kytetään vahvasti eettisiin kehyksiin. Eräässä puheessaan Schmidt toteaa suoraan sellaisen politiikan, jolta puuttuu moraalinen perustus, olevan tunnotonta ja johtavan pahimmillaan rikolliseen toimintaan. Vaikka politiikka eroaa filosofiasta siinä, että kyse on käytännöllisestä toiminnasta, politiikalla on oltava eettisesti kestävät päämäärät. Niiden tavoittelemiseksi politiikan on kuitenkin perustuttava järjellisiin keinoihin ja laskelempiin, sillä muuten poliittinen toiminta palautuu vastuuttomaan oportunistisiin.

Vastuullisuus ei siis ole vain puhetta moraalista vaan sitoutumista eettisesti kestävään (järjelliseen) toimintaan. Useissa puheissaan Schmidt korostaa sitoutumistaan kristilliseen etiikkaan, mutta yhtä päättäväisesti hän varoittaa helpoista ratkaisuista: Jeesuksen hokeminen ilman harkittua poliittista agendaa, joka perustuu kokemukseen, johtaa vain uudenlaisiin ongelmiin. Eettisyys ei siis ole Schmidtille absoluuttista moraalista, vaan konkreettista reaalipolitiikkaa eettisessä kehityksessä, teokratian sijaan periluterilaisista Jumalasta ja hänen antamaansa

omaantuntoon ja järkeen turvautumista. Reaalipolitiikka ei ole hänelle kyynisyyttä vaan suorastaan kaitsemuksen jälkien näkemistä mahdottomista tilanteista selviytymisessä. Näissä lausumissaan, joissa kytkeytyvät kokemukset natsiajasta, kylmästä sodasta ja globalisaation ajasta, Schmidt linjaa sosiaalidemokratiaa suhteessa kristillidemokraattihin (CDU/CSU). Schmidt puuttuu myös kirkkohistoriaan arvioidessaan laajasti muun muassa Barmenin synodin päätöksiä vuodelta 1934 politiikan moraalien näkökulmasta.

Kokonaisuutena arvioiden Schmidtin ajatukset ovat antoisia keskusteltaessa arvojohtamisesta ja kirkkojen yhteiskuntavastuusta. Schmidt haastaa myös niitä, joilla on toisenlainen poliittinen tai uskonnollinen maailmankatsamus.

ESKO M. LAINE
DOS., HELSINKI

LUDWIG WITTGENSTEIN
Ajatusliikkeitä: Päiväkirjat 1930–1932 & 1936–1937.
Toim. Ilse Somavilla. Suom. Tommi Uschanov. Tampere: Niin & Näin 2011. 154 s.

Wittgenstein kirjoitti ensimmäisen maailmansodan aikana varhaisteoksensa *Tractatus-logico-philosophicus*, jossa hän katsoi ratkaisseensa perinteisen filosofian ongelmat lopullisesti. Teos julkaistiin 1920-luvun alussa. Samoihin aikoihin Wittgenstein hylkäsi akateemisen maailman ja ryhtyi työskentelemään Itävallan vuoristoseudulla kansakoulun opettajana. Näihin aikoihin hän ei ollut kokonaan vailla yhteyksiä muihin filosofiin: hän kävi keskusteluja muun muassa Wienin piirin jäsenten kanssa. Varsinaisesti hän kuitenkin palasi akateemiseen maailmaan, Cambridgen yliopistoon, 1920-lu-

vun lopussa. Nyt suomeksi julkaistut päiväkirjat sijoittuvat ajanjaksoon, jolloin Wittgenstein alkoi uudelleen muovata filosofiaansa.

Wittgensteinin myöhäisfilosofian synty on monimutkainen ja monivaiheinen prosessi. Sen luonteesta, synnystä ja suhteesta *Tractatukseen* on käyty paljon keskustelua. Ilmeinen ongelma on, ettei Wittgenstein itse julkaissut myöhäiskautensa pääteosta *Filosofisia tutkimuksia*, vaikka hän hioikin sen pohjana olevia käsikirjoituksia pitkään ja huolellisesti. Kirja julkaistiin hänen kuolemansa jälkeen vuonna 1953. Wittgensteinin nimellä julkaistujen teosten toimittamiseen on liittynyt valtavasti erilaisia ongelmia, jotka koskevat lähteiden valintaa, käsikirjoitusten alkuperäismuotojen korjaamista, tekstikohtien järjestämistä ja käsikirjoitusten kääntämistä. Päiväkirjojen suomentaja Tommi Uschanov on hyvin perillä tällaisista ongelmista ja selostaa asiantuntevasti esipuheessaan tekemiään valintoja.

Wittgensteinin teksteistä on olemassa erilaisia versioita, joita säilytetään Norjasta Bergenin Wittgenstein-arkistossa. Päiväkirjojen suomentamisen pohjaksi Uschanov on valinnut Ilsa Somavillan toimittaman version saksankielisestä alkutekstistä. Edition pohjalla oleva alkuteksti ja siihen suoraan pohjautuvat versiot ovat osin salakieltä. Niissä näkyvät Wittgensteinin teksteihinsä tekemät muutokset ja poistot. Kyseisessä editiossa salakirjoitus on purettu ja esillä ovat vain Wittgensteinin viimeiseksi tekemät muutokset. Uschanov on ottanut käännökseensä Somavillan laatimia nootteja, mutta hän on myös lisännyt viitteistöön lukuisia informatiivisia huomauksia.

Uschanov kertoo, että hän on tietoisesti pyrkinyt välittämään alkutekstissä ilmenevän ”tyylillisen epämukavuuden”. Ilmaisua on alkutekstin tavoin paikoin kankeaa. Myös käännöksen ulkoasu heijastaa alkutekstin hiomattomuutta. Käännöksessä on merkitty katkovi-

valla kohdat, joihin Wittgenstein itse on ollut tyytymätön. Salakirjoitus on merkitty eri fonttityypillä. Tekstivariantit on koottu lopussa olevaan viitteistöön. Suomentaja on siis nähnyt paljon vaivaa. Tuloksena on luotettava suomenkielinen editio monin tavoin hankalasta alkutekstistä. Kääntäjän tieteellinen linjanveto on perusteltu, vaikka kiusaus taiteellisempaan, alkutekstin kömpelyyttä korjaavaan käännökseen on varmasti ollut suuri. Kirjan esipuhe on erinomainen. Olisin mielelläni lue- nut pidemmänkin selvityksen Wittgensteinin elämästä ja päiväkirjojen taustasta.

Jos kirjan lukija etsii kirjasta henkilökohtaista, eksistentiaalista ja eettistä Wittgensteinia, suosittelen, että viitteet luetaan vasta viimeiseksi. Pysähtyminen jokaisen nootin kohdalla hajottaa lukemista. Niitä on hurjat 506 kappaletta, kun varsinaisen päiväkirjaosuuden pituus on 103 sivua. Somavillan ja Uschanovin laatimat selitykset ja taustoitukset kannattaa ehdottomasti lukea, mutta on uuvuttavaa seurata nooteista Wittgensteinin pilkunviilaamista.

Päiväkirjat sijoittuvat kahteen pääjaksoon. Alkuosan (1930–1932) merkinnät Wittgenstein kirjoitti palattuaan Itävallasta Cambridgen yliopistoon, loppuosan (1936–1937) Norjan maaseudulla Skjoldenin kylässä. Norjassa hän kirjoitti *Filosofisten tutkimusten* alkuosaa. Hän vietti tällöin varsin eristäytyneenä elämää elellen itse rakentamassaan mökissä tarkoituksenaan omistautua filosofiselle työskentelylle. Päiväkirjat valottavat pääosin Wittgensteinin sisäistä henkilökohtaista maailmaa, mutta kirjassa on myös paljon viitteitä filosofiaan sekä muihin yleisemmän tason – kulttuuria, musiikkia, kirjallisuutta ja uskontoa koskeviin – teemoihin.

Päiväkirjojen alkuosassa Wittgenstein käy läpi rakkaussuhdettaan Marguerite Respingeriin, joka päättyi Ludwigin hylkäämiseen. Useita vuosia kestäneen suhteen jälkeen Marguerite avioitui toisen

miehen kanssa. Pettynyt Wittgenstein puhuu hirvittävästä ”porvarillisesta löyhkästä” Margueriten uuden suhteen ympärillä (7.11 tai 7.12.31). Wittgenstein käy läpi myös muita ihmissuhteitaan. Kuvaus G. E. Mooren ja Wittgensteinin välisestä suhteesta on hupaisa. Wittgenstein toteaa olevansa luonteeltaan aktiivinen ja aggressiivinen, ja täten vastaakohtainen passiivisen ja ystävällisen Mooren kanssa. Miehet arvostavat toisiaan, mutta toisin kuin Wittgensteinilla Moorella tähän suhteeseen ei liity lainkaan kiintymystä. Wittgensteinin kysyttyä tältä, halusiko tämä pitää häneen yhteyttä, Moore ilmoittaa kirjeessä suoraan, että hän ”ei varsinaisesti pidä” Wittgensteinista. Silti Moore sanoo, että Wittgensteinin seura tekee hänelle hyvää. ”Tämä on erikoinen tapaus”, toteaa Wittgenstein (16.10.30).

Wittgenstein oli intohimoinen ihminen, joka vaati itseltään ja muilta paljon, oikeastaan mahdottomia. Hän kantoi neroutensa taakkaa: äärimmäisen kovat intellektuaaliset ja eettiset vaatimukset panivat hänet ahtaalle. Syvä ahdistuneisuus, syyllisydentunto ja itseinho heijastuvat suorasti ja epäsuorasti monissa merkinnöissä. ”Minä esim. olen pikkumainen, valehteleva lurjus & voin kuitenkin puhua mitä suurenmoisimmista asioista” (12.10.31). Erityisesti hän halveksii omaa turhamaisuuttaan ja omahyväisyyttään. Lisäksi ahdistusta aiheuttaa työskentelyn takkuilu. Wittgenstein pelkäsi tulevaisuutta hulluksi.

Uschanov kertoo esipuheessaan, että Wittgensteinia vaivasi syyllisyys tietyistä moraalisisista virheistään kuten väkivaltaisesta käytöksestä opettajana sekä oman juutalaisen taustansa vähättelestä. Hän yritti selviytyä syyllisyydestään kirjoittamalla eräille ystävilleen julkisen tunnustuskirjeen, mikä on epäilemättä ollut kiusallinen kokemus sekä hänelle itselleen että muille. Ray Monkin kirjoittamassa elämäkerrassa kerrotaan, että Wittgenstein kävi myös pyytämässä anteek-

si itävaltalaisilta oppilailtaan monen vuoden takaista käytöstään.

Synkeä ja epätoivoinen tunnelma tihentyy kirjassa monin paikoin kouriintuntuvaksi, mutta kirjasta löytyy toki muitakin sävyjä. Logiikan kanssa kahden olemistaan hän kuvaa: "olla taas suojassa, taas kotona, taas lämmössä, on se mitä sydämeni kaipaa & mikä tekee sille niin paljon hyvää" (16.10.30). Liikuttavaa on myös lukea kevätauringon tuotamasta ilosta päiväkirjojen loppupuolella, kun kirjoittaja tuntuu olevan hajoamisen partaalla.

Wittgenstein käy läpi suhdettaan uskontoon ja päiväkirjoissa tulee esille paljon teologeja kiinnostavaa pohdintaa. Kuten suomentaja huomauttaa, Wittgenstein ei tässä puhu akateemisen ulkokohtaiseen sävyyn uskonnosta. Tosin joissakin kohdin löytyy yhtymäkohtia Wittgensteinin uskontoa koskeviin filosofisiin huomautuksiin. Erityisesti Norjan jakson aikana Wittgenstein luki Raamatua ja pohti kristinuskon opinkoh-
tia: "Kiertelen Uutta testamenttia kuin hyönteinen valoa" (15.2.37). Valo polttaa, kuten käy ilmi näytteestä, jonka taustalla on pohdiskelua lunnastuskuolemaa koskevasta opista:

"Sain ajatuksen, että minun pitäisi paastota huomenna (pitkäperjantaina) & ajattelin: teen niin. Mutta heti sen jälkeen se vaikutti minusta käskyltä, ikään kuin minun olisi pakko tehdä niin, & vastustin sitä. Sain: 'Haluan tehdä niin, jos se tulee sydämestäni & en, koska minua käskettiin.' Mutta eihän tämä ole kuuliaisuutta! Ei ole itsensä kuolettamista, jos tekee sydämestä kumpuavan asian (vaikka se olisikin ystävällinen tai tiettyssä mielessä hurskas). Siihen ei sentään kuole. Kun taas kuolee, jos toteuttaa käskyn kuuliaisesti pelkästä kuuliaisuudesta. Tämä on kuolinkamppailua, mutta se voi olla, sen pitäisi olla, hurskasta kuolinkamppailua. Niin ainakin minä ymmärrän asian. Mutta minä itsesi! – Tunnustan, etten halua kuolla pois, vaikka ymmärrän, että se on korkeampaa. Tämä on kauheaa; voi-

sipa joku valonkajo valaista tätä kauheutta!" (25.3.37.)

Wittgensteinin hengelliset harjoitukset olivat omintakeisia. Hän tunnustaa eräänä iltana polvistuneensa ja rukoilleensa sanoin "Täällä ei ole ketään" ja saaneensa siitä helpotuksen. Wittgenstein arvosti Kierkegaardia. Uskonto oli Wittgensteinille henkilökohtainen, yksilöä koskettava asia, uskonnon institutionaalinen puoli ei juurikaan kiinnostanut häntä.

Kuten kirjan takakansi lupaa, Wittgenstein on henkilönä voimakkaasti läsnä päiväkirjoissaan. On jopa hiukan kiusallista lukea esimerkiksi rakastuneen ja siksi naiivin viattomalta vaikuttavan miehen tilityksiä. Samaa voi sanoa joistakin hulluuden partaalla tehdyistä merkinnöistä. Toisaalta tämän "huippu-tutkijan" – jonka julkaisuluettelossa kohtaan "A1 alkuperäisartikkeli tieteellisessä aikakauslehdessä" sisältyi vain yksi julkaisu – synkeän kunnistelemattomasta sielunmaisemasta ei voi olla pitämättä. Teoksen sivuilta löytyy myös paljon aforistisia helmiä ja vielä enemmän nerokkaita "lauseensikiöitä, joilta puuttuvat vielä tärkeimmät raajat" (13.10.31). Wittgensteinin kohtalona oli tulla yhdeksi 1900-luvun tunnetuimmista filosofiista. Hän oli ihmisenä poikkeuksellinen ja – ainakin kauempaa katsottuna – kiehtova persoona. Niinpä kaikkea hänen elämänsä ja ajatteluunsa liittyvää aineistoa pidetään huomionarvoisena. Uschanov ansaitsee kiitoksen kääntäjänä sekä Wittgensteinin ajattelua ja elämää selvittävänä tutkijana.

TIMO KOISTINEN
DOS., HELSINKI

GUNDARS CEIPE

Latvijas brāļu draudzes
vēsture 1918–1940. Diss.
Rīga: LU Akadēmiskais ap-
gads 2010. 319 s.

Latvialainen historiatieteen tohtori, kasvatustieteen ja teologian maisteri, pastori Gundars Ceipe on painunut väitöskirjassaan maansa herrnhutilaisuuden (veljesseurakunta) vaiheisiin 1918–1940. Ajanjakso kattaa Latvian ensimmäisen itsenäisyyden ajan. Erityisesti Liivinmaalla 1700- ja 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla poikkeuksellisen vahvan kannatuksen saaneen herätysliikkeen vaikutus Latvian kirkko-, kulttuuri- ja sosiaalishistoriassa on ollut merkittävä. Siksi myös tutkimuksellinen mielenkiinto liikettä kohtaan on ollut varsin suurta jo 1700-luvun lopusta alkaen.

Liivinmaan herrnhutilaisuuden tutkimushistoriassa heijastuvat kunkin aikakauden uskonnollis-teologiset tulkintamallit. Kuvaavaa oli, että luterilaista tunnustuksellisuutta edustanut Tarton teologisen tiedekunnan professori Theodosius Harnack (1816–1889), Adolf von Harnackin isä, asennoitui varsin kriittisesti Liivinmaan herrnhutilaisuuteen. Hän oli jopa sitä mieltä, ettei liike ollut muuta kuin kansallinen ja maallinen instituutio, joka oli pukeutunut uskonnolliseen kaapuun. Ylipäätään luterilaisen ortodoksian edustajat eivät ymmärtäneet sitä "sydämen kristillisyyttä", jota Baltian herrnhutilainen pietismi edusti. Erityisesti liikkeen vahvan kannatuksen aikana 1840- ja 1850-luvuilla *res herrnhutiana* oli esillä Liivinmaan pappein-kokouksissa.

Aivan toisensuuntaista näkemystä edustivat 1800-luvun lopusta alkaen ne latvialaiset, jotka selvittivät herrnhutilaisuuden vaiheita. Latvian kansallisen kirkkohistorian luoja, professori Ludvigs Adamovičs (1884–1942) tutki Liivinmaan kirkkohistoriaa ja herrnhutilaisuutta. Hän piti liikettä merkittävänä tekijänä lat-